

Bibliografia comentada

Cd-rom

- **Aparicio, Rosa; Magrans, Maribel; Serrahima, Clara.** *Breu història del còmic.* CRP Ciutat de Santa Coloma de Gramenet, 2002.

Itinerari per la història del còmic, a través dels següents apartats: el còmic primitiu, les auques, el còmic modern, el manga (còmic japonès) i el còmic a Santa Coloma de Gramenet. És una presentació en PowerPoint.

Escrits

- **AADD.** *Una mirada a la historieta.* Ficòmic, 1998

Revista editada en motiu del Saló del còmic de l'any 1998. Conté un article molt interessant sobre l'especificitat del còmic del semiòleg Antonio Altarriba i articles i entrevistes amb els guanyadors dels premis del Saló.

- **Bermúdez, Trajano.** *Mangavisión. Guía del tebeo japonés.* Editorial Glénat, 1996

Estudi genèric dels personatges i els autors més destacats del manga.

- **Coma, Javier.** *Diccionario de los cómics. La edad de oro.* Editorial Plaza & Janés. Barcelona, 1991

Obra exhaustiva on apareixen els autors i les obres més importants dels còmics nordamericans dels anys 30. Conté molta documentació gràfica.

- **Cuadrado, Jesús.** *Diccionario de uso de la historieta española.* Compañía literaria. Madrid, 1996.

Obra molt extensa que revisa la totalitat de la historieta a Espanya mitjançant entrades de revistes, editorials i autors. Se n'està preparant la segona edició actualitzada.

- **Frattini, E.; Palmer, Óscar:** *Guía básica del comic.* Nuer Ediciones. Madrid, 1999.

Diccionari de personatges i autors que intenta expressar la varietat estilística, temàtica i genèrica del mitjà mitjançant la diversificació de les procedències dels autors, les ubicacions temporals i la temàtica de les obres. Frattini i Palmer també han tingut molt en compte la disponibilitat editorial de les obres que citen.

- **Guiral, Antoni.** *Terminología (en broma pero muy en serio) de los comics.* Ediciones Funnies. Col·lecció Auca. Barcelona, 1998.

Diccionari molt actualitzat de termes relacionats amb el còmic, explicats d'una forma amena i divertida.

- **Vich, Sergi.** *La historia en los cómics.* Editorial Glénat. Biblioteca Cuto. Barcelona, 1997.

Presenta una extensa bibliografia comentada de les historietes ambientades en períodes històrics, des de la prehistòria fins el segle XX.

- **Vidal, Jaume; Guiral, Antoni; De España, Ramon; Fidalgo, Sergio:** *De Yellow Kid a Superman. Una visión social del cómic.* Fundació Josep Comaposada. Diputació de Barcelona. Editorial Milenio. Barcelona, 1999.

El llibre conté quatre assajos: *El cómic como vehículo ideológico, 1945-1955: cómics en guerra fría, El underground barcelonés: por un nuevo costumbrismo i Utopía ideológica.*

- **Vidal-Folch, Ignacio; De España, Ramon.** *El canon de los cómics.* Editorial Glénat. Barcelona, 1996.

Llibre editat en motiu del centenari del naixement del còmic. Tracta dels autors més significatius de la història del còmic segons el criteri dels seus autors.

Història

- **Coma, Javier.** *Del gato Félix al gato Fritz: historia de los cómics.* Editorial Gustavo Gili. Barcelona, 1985.

El llibre explica l'evolució del còmic des de la fi del segle XIX fins a l'any d'edició del llibre, sobre la base dels condicionaments socio-polítics en què van ser creats i sota l'òptica d'una rigorosa crítica estètica.

- **Coma, Javier.** *Historia de los cómics.* 4 volums. Toutain Editor. Barcelona, 1982-83.

Obra molt exhaustiva, com és propi de l'autor, sobre la història del còmic arreu del món. Conté molta documentació gràfica.

- **Martín, Antonio.** *Historia del cómic español: 1875-1939.* Editorial Gustavo Gili. Barcelona, 1978.

El llibre s'estructura en tres apartats: el nou llenguatge del còmic (1875/1917), la implantació comercial (1917/1930) i la maduresa del còmic espanyol (1930-1939).

- **Ramírez, J.A..** *El "cómic" femenino en España.* Cuadernos para el diálogo, 1975.

Anàlisi de la historieta adreçada al públic femení, sorgida en la immediata posguerra, que desemboca en els anys 60 en la fotonovel·la. L'autor intenta desemmascarar la ideologia dels còmics femenins a través de la seva anàlisi formal.

- **Vázquez De Parga, Salvador.** *Los cómics del franquismo.* Editorial Planeta. Col·lecció Textos, núm 59. Barcelona, 1980.

L'obra s'estructura en dos apartats. El primer està dedicat als condicionaments formals i socials: els gèneres, el còmic adult i el còmic infantil, la censura i els mitjans de comunicació (revistes, premsa i llibres). En el segon apartat s'analitzen les idees del còmic d'aventures, el còmic humorístic, el còmic femení i sentimental i el còmic infantil.

Didàctica

- **Aparici, Roberto.** *El cómic y la fotonovela en el aula.* Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid. Madrid, 1989.

És un material de suport per al professorat, que tracta del llenguatge i la tècnica d'ambdós mitjans expressius, il·lustrat amb historietes i fotonovel·les realitzades per l'alumnat de diversos centres educatius de la Comunitat de Madrid. El llibre s'emmarca dins del concurs "Educar para la paz".

- **Fernández, M.; Díaz, O.** *El cómic en el aula.* Editorial Alhambra. Madrid, 1990.

Conté informació sobre el llenguatge i la tècnica del còmic i inclou moltes activitats pràctiques d'aplicació a l'aula.

- **Guiral, Antonio** (selecció i introducció). *Veinte años de cómic.* Editorial Vicens Vives. Col·lecció Aula de literatura. Barcelona, 1993.

Inclou una introducció històrica i moltes historietes completes dels autors de còmic més significatius. Hi ha una part de propostes didàctiques que s'exemplifiquen amb les historietes presentades. El seu principal atractiu és el de presentar historietes senceres, en blanc i negre i en color.

- **Grau, Anna; Mercadé, Noemí.** *El còmic a l'escola.* Editorial Casals. Barcelona.

El llibre presenta un seguit d'activitats per al cicle mitjà i superior d'EGB (que corresponen al cicle mitjà i superior d'educació primària i al primer cicle d'educació secundària obligatòria), a partir de la lectura dels còmics *Benet Tallafero* i *Les aventures d'en Massagan*. La major part de les activitats es plantegen com un treball de l'àrea de llengua catalana i d'altres tracten del llenguatge del còmic.

- **Irrsae Piemont.** *Educació artística. Visual i Plàstica. Musical. Corporal.* Eumo Editorial. Col·lecció Innovació Curricular i Escola. Barcelona, 1994.

Els llibres formen part d'una col·lecció de materials d'actualització adreçats al professorat d'educació primària. En concret, els dos volums que es citen inclouen un apartat amb orientacions i activitats per a treballar el còmic.

- **Rodríguez Diéguez, J.L.** *El cómic y su utilización didáctica. Los tebeos en la enseñanza.* Editorial Gustavo Gili. Barcelona, 1988.

El llibre fa un estudi bastant complet del llenguatge del còmic i proposa moltes activitats didàctiques, apropiades per a l'educació secundària obligatòria i postobligatòria.

- **Rodríguez Diéguez, J.L.** *Las funciones de la imagen en la enseñanza.* Editorial Gustavo Gili. Barcelona, 1978.

És un llibre que tracta dels mitjans audiovisuals, en general, i que conté un capítol sobre el llenguatge del còmic.

Llenguatge i tècnica

- **Acevedo, Juan.** *Para hacer historietas.* Editorial Popular. Madrid, 1984.

El llibre explica el procés de realització d'un còmic. És interessant el gestuari d'expressions facials que presenta, en el qual es basen obres posteriors.

- **Alibés, M.D.; Jan.** *Com es fa un còmic.* Editorial Onda. Barcelona, 1990.

Amb un llenguatge planer i nombrosos exemples gràfics, el dibuixant Jan explica i exemplifica el procés de realització d'un còmic.

- **Barbieri, D.** *Los lenguajes del cómic.* Editorial Paidós, 1993.

Aquest llibre estudia, de forma exhaustiva, les relacions entre el còmic i la resta d'arts narratives i visuals. Presenta nombrosos exemples, gairebé tots en italià.

- **Beá, Josep Maria.** *La técnica del cómic.* Editorial Interimagen, 1985.

Estudi gràfic que explica el procés de realització d'un còmic amb nombrosos exemples i exercicis pràctics per a dibuixants.

- **Eisner, Will.** *Cómic y arte secuencial.* Editorial Norma. Barcelona, 1995.

Aquest mestre del còmic explica, de forma molt entenedora i amb nombrosos exemples gràfics, el llenguatge i la tècnica de la historieta.

- **Eisner, Will.** *La narración gráfica.* Editorial Norma. Barcelona, 1998.

El llibre tracta de la narració mitjançant dibuixos, a través de l'anàlisi de diversos tipus de narracions gràfiques: instructives, sense argument, simbòliques, realistes..., així com del paper del lector en el ritme de lectura i en la interpretació dels diàlegs. Conté nombroses historietes de l'autor que exemplifiquen cadascun dels apartats, i, també, historietes d'altres creadors destacats, com ara Milton Caniff: *Styeye Canyon* o George Herriman: *Krazy Kat*.

- **Gasca, L.; Gubern, R.** *El discurso del cómic.* Editorial Cátedra, 1988.

Es tracta d'una compilació, classificada i sistematitzada, dels grans repertoris de les seves principals convencions semiòtiques, exemplificades amb la reproducció de prop de 2000 vinyetes de còmic publicades des de finals del segle passat fins a l'actualitat.

- **Goddin, P.** *Cómo nace un cómic. Espiando a Hergé.* Editorial Juventud. Barcelona, 1994.

El llibre explica les tècniques del creador de Tintin a l'hora de confeccionar una historieta.

- **Gubern, Romà.** *El lenguaje de los comics.* Editorial Península. Barcelona, 1979.

L'autor aprofundeix en el llenguatge del mitjà així com en els condicionaments històrics i socials de la historieta.

- **Mccloud, Scott.** *Como dibujar cómics. El arte invisible.* Ediciones B. Barcelona, 1996.

És un llibre molt interessant que explica el còmic en còmic. Partint de la definició de còmic com a art seqüencial i de la iconografia pròpia del mitjà, desenvolupa teories bastant novedoses.

- **Pi, Jordi.** *La creació d'histories.* Editorial Pleniluni. Barcelona, 1988.

Manual adreçat tant als afeccionats que volen professionalitzar-se com als didactes que volen ensenyar la pràctica del mitjà. Els apartats teòrics són breus i concisos, sense entrar en polèmiques erudites. Els apartats pràctics, més detallats, presenten, sobretot, recursos professionals que permeten treballar s'una manera eficaç. És l'únic manual sobre el mitjà, en català.

- **Vives, J.** *Dibujemos cómics.* Labor, 1986

El llibre exposa un seguit de consells clars i pràctics per a tots aquells que es vulguin iniciar en la tècnica del mitjà.

Els següents llibres se centren en les tècniques de dibuix per a la creació d'histories, explicades mitjançant nombrosos exemples gràfics.

- **Hart, Christopher.** *Como dibujar cómics, héroes y villanos.* Martínez Roca. Barcelona 1996
- **Hart, Christopher.** *Curso completo de dibujo de cómics.* Martínez Roca. Barcelona 1997
- **Maddocks.** *Cómics para principiantes.* Martínez Roca. Barcelona 1995
- **Maddocks.** *Cómo dibujar cómics.* Martínez Roca. Barcelona 1994
- **Pérez García, Antonio.** *Cómo dibujar chicas.* Editorial Martínez Roca. Barcelona
- **Rodgers, Frank.** *Cómo dibujar cómics.* Ediciones B. Barcelona 1991
- **Toriyama, Akira.** *Taller de manga.*
- **Vil Pompariña, Wenceslao.** *Así hago un cómic.* Octaedro. Barcelona 1994

Crèdits variables per a l'Educació Secundària Obligatòria

- **Alberdi, Núria; Grangé, Rosa; Saiz, Joan; Saiz, Roser.** *El còmic.* Àrea de llengua. Editorial Claret. Barcelona, 1996.

Crèdit per al primer cicle d'ESO, que conté un estudi sobre les auques i propostes senzilles però eficaces sobre el mitjà, per a treballar el CELC (continguts i estructures lingüístiques comuns) de l'àrea de llengua.

- **Aragó, Rosa; Magrans, Maribel; Pérez, Maite.** *El còmic.* Àrea d'Educació visual i plàstica. Editorial Baula. Barcelona, 1997

Crèdit de l'àrea d'educació visual i plàstica que es desenvolupa mitjançant els següents apartats: el còmic i els seus protagonistes, elements compositius, l'expressió, el muntatge i la realització d'un còmic.

- **AADD.** *El còmic.* Àrea d'Educació visual i plàstica. Editorial Teide. Barcelona, 1997.

Crèdit de l'àrea d'educació visual i plàstica que desenvolupa mitjançant nombrosos exemples gràfics i activitats, els elements del llenguatge i la tècnica del mitjà.

Dossiers didàctics

- **Aparicio, Rosa.** Còmic: expressió i comunicació. CRP Ciutat de Santa Coloma de Gramenet, 1999.

Estudi sobre la història, la tècnica, el llenguatge i la didàctica del mitjà, que conté nombroses propostes i activitats didàctiques, així com un crèdit per a l'educació secundària obligatòria. La realització d'aquest material ha estat possible gràcies a una llicència per estudis concedida pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Hi ha una còpia en suport magnètic.

- **Aparicio, Rosa; Monné, Montse.** *Còmic. Documentació i propostes didàctiques.* CRP Santa Coloma de Gramenet. Barcelona, 1992.

El dossier conté documentació i propostes didàctiques seqüenciades, des de primer curs d'educació primària fins a segon curs d'educació secundària obligatòria.

- **Brotos.** *Guiones e historietas.* Generalitat Valenciana. València, 1985.

El dossier conté documentació sobre còmic, l'estudi dels seus recursos expressius, anàlisi del contingut dels còmics i pautes per a l'elaboració de guions a partir d'un text narratiu.

- **Lladó, Conxita.** *El còmic com a text amb diferents recursos comunicatius.* Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1991.

Unitat de programació per a l'educació primària.

- **Remesar, Antoni.** *Anàlisi del còmic.* Curs "Còmic i educació". ICE de la UPC; ICE de la UB. Facultat de Belles Arts. Barcelona, 1982.

La primera part tracta dels antecedents històrics del còmic. Hi ha, també, una descripció dels elements que el conformen i l'explicació d'una sèrie de mètodes utilitzats per a la crítica del mitjà.

- **Simón, José Luis** (coordinador). *Taller de còmic cicle mitjà.* CP Cascavell de Sant Adrià de Besós. Barcelona, 1988.

Dossier que presenta moltes activitats pràctiques per a treballar el còmic al cicle mitjà de l'educació primària.

Revistes infantils que publiquen còmics en català

- Cavall Fort
- Cucafera
- Reporter Doc
- Tretzevents
- Tiroliro

Vídeos

- **Còmics Noveno Arte.** Arasa, 1990.

Sèrie de 13 capítols que tracten de la història del còmic. Hi ha un capítol introductor i els altres 12 capítols corresponen cada un a una dècada.

- **Curso de lectura de la imagen y medios audiovisuales.** (Vídeo sobre cómic y guías de explotación didáctica). UNED. Madrid, 1994.

Vídeo que forma part d'una col·lecció sobre els mitjans audiovisuals. Presenta els diversos elements del llenguatge i la tècnica del còmic. Mostra nombroses vinyetes de còmics dels autors més importants.

- **Història i llenguatge del còmic.** Programa de Mitjans Àudio-visuals. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987.

Tracta de la història i el llenguatge del còmic. En el vídeo predominen les explicacions teòriques, a càrrec del professor Romà Gubern.

- **L'auca, vehicle de comunicació.** Programa de Mitjans Àudio-visuals. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1984.

El vídeo tracta de l'evolució històrica de l'auca, des dels seus orígens fins a l'actualitat. Presenta nombrosos exemples visuals.

- **Taller d'imatge: el còmic.** Aula Visual. TV3. Barcelona, 1986.

El dibuixant Cesc explica els diversos aspectes del llenguatge del còmic, a través d'una historieta que, prèviament, l'hem vist dibuixar.

- **Mira què fem: el còmic.** L'escola a casa, 17. Programa de Mitjans Àudio-visuals. Generalitat de Catalunya i TV3. Barcelona, 1997.

El vídeo mostra una experiència de treball de còmic al cicle inicial d'educació primària, al CEIP Serra de Marina de Santa Coloma de Gramenet.

- ***Els audiovisuals a l'aula: el còmic.*** Món docent. Programa de Mitjans Audiovisuals. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1998.

El vídeo mostra diverses experiències del treball del còmic a l'aula: primer i segon de cicle inicial d'educació primària del CEIP Serra de Marina de Santa Coloma de Gramenet i cinquè de cicle superior d'educació primària del CEIP El Pi de Dosrius.

- ***Los grandes maestros del cómic y su técnica.*** Imagen y deporte. Zaragoza, 1992.

Són 13 capítols de 30 minuts de durada cada un. Cada capítol està dedicat a un autor. Els autors escollits són: Eisner, Breccia, Schulz, Altuna, Moebius, Schulteiss, Manara, Chaykin, Bilal, Schuiten, Liberatore, Moore i Prado.